

**Пам'яті Степана Михайловича Стойка –
легендарної Людини, Особистості, Вченого, Учителя, Природоохоронця**

Здається, то було лише вчора... Святкування 100-річного ювілею, урочисте засідання Вченої ради Інституту екології Карпат НАН України, наукова доповідь ювіляра, обговорення нової монографії професора, яка вже в друці... Але доля невблаганна і життя кожної людини колись добігає свого кінця...

22 жовтня 2020 року, на 101 році життя, завершив свій земний шлях Степан Михайлович Стойко – видатний український вчений в галузі екології і лісівництва, геоботаніки та охорони природи, легендарний творець безлічі природоохоронних об'єктів, ветеран Національного лісотехнічного університету України та Львівського національного університету імені Івана Франка, головний науковий співробітник Інституту екології Карпат НАН України, доктор біологічних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки

і техніки, доктор Honoris Causa Зволеньського технічного університету (Словаччина) та Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України, єдиний в Україні нагороджений Золотою медаллю імені Петера Й. Ленне Фундації імені Й.Ф. Гете від Європейської Комісії (за успіхи у налагодженні міжнародної співпраці в галузі охорони природи), академік Лісівничої Академії наук України, Почесний лісівник України, Почесний член Українського ботанічного товариства та Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, Почесний член Асоціації карпатських національних парків.

Як засновник наукової школи територіальної созології, будучи впродовж понад 20 років керівником створеного ним 1970 року відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України, Степан Михайлович доклав багато зусиль для інтеграції України в європейський природоохоронний простір як у науково-теоретичному, так і практичному контексті. Йому належить розробка концепції нової галузі науково-дослідної та прикладної природоохоронної діяльності – созології (геосозології), чинної нині категоризації об'єктів природно-заповідного фонду України, обґрунтування концепції Зеленої книги України та, фактично, реалізація її першого видання, категоризація раритетних об'єктів природного фітоцено- та фітоценофонду й багато інших.

Степан Михайлович народився 14 березня 1920 р. у родині священика в с. Кричево Тячівського району Закарпатської області. У м. Хуст закінчив класичну гімназію, в якій приділяли належну увагу природничим наукам та іноземним мовам, де й одержав атестат зрілості. Уже в гімназії чеський професор Антонін Шірмер прищепив учню любов до природничих наук, яка супроводжувала його все життя.

У 1938–1939 рр. старовинне місто Хуст, засноване в XI столітті, стало столицею Карпатської України. Молода Українська держава потребувала вчителів. Міністерством освіти Карпатської України С.М. Стойко був призначений на посаду

вчителя в с. Новоселиця. Разом з іншими вчителями займався просвітницькою діяльністю. Але самостійна Карпатська Україна проіснувала недовго. У березні 1939 р. вона була окупована Угорщиною та включена до її складу.

У 1940 р. С.М. Стойка перевели на адміністративну роботу в Угорщину, де він працював у різних установах. У 1943–1944 рр. він – студент-заочник юридичного факультету університету в м. Печ, наприкінці війни працював перекладачем угорської мови у військовій частині 51549 4-го Українського фронту. В 1945 р. призначений референтом відділу соціального забезпечення в Народній Раді Закарпатської України в Ужгороді, звідки був відправлений на навчання до Львова.

У 1949 р. закінчив лісогосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту за спеціальністю "Лісове господарство", здобувши кваліфікацію "Інженер лісового господарства". В інституті вчителями С.М. Стойка були професори А.С. Лазаренко, І.О. Журбін, М.В. Давидов, М.М. Горшенін, доцент Ю.Д. Третьак. Після закінчення вишу молодий спеціаліст був скерований на роботу до Ужгородського лісгоспу, де два роки працював інженером лісового господарства та лісничим, розширивши свої знання в практичному лісівництві.

Протягом 1952–1954 років С.М. Стойка навчався в аспірантурі Інституту лісу АН УРСР, де мав можливість спілкуватися з професорами Д.В. Воробйовим, Д.Д. Лавриненком, Б.Й. Логіновим, П.Г. Кроткевичем та іншими видатними лісівниками. Після захисту кандидатської дисертації в Інституті ботаніки АН УРСР протягом дванадцяти років читав курс ботаніки на лісогосподарському факультеті своєї Альма Матер.

Упродовж 1955–1964 рр. С.М. Стойка працював на кафедрі ботаніки й дендрології Львівського лісотехнічного інституту (нині Національний лісотехнічний університет України) та викладав загальний курс ботаніки на лісогосподарському факультеті. Разом із завідувачем кафедри доцентом Ю.Д. Третьаком виконував кафедральну тему "Дослідження ценотичної структури букових лісів Карпат", опублікував у співавторстві кілька наукових статей. Бажаючи продовжити в Карпатах екологічні дослідження дубових лісів, С.М. Стойка в 1964 р. перейшов на посаду старшого наукового співробітника до Державного природознавчого музею АН України у Львові, який на той час очолював

відомий знавець флори Карпат, кандидат біологічних наук К.А. Малиновський.

У музеї були сприятливі умови для наукових досліджень, тут С.М. Стойко почав вивчати дубові ліси Карпат, які протягом агрокультурного періоду зазнали значних кількісних і якісних змін. Він досліджував поширення дубових лісів не лише в Українських Карпатах, а й на теренах Словацьких і Румунських Карпат, видовий склад яких значно багатший. У передгір'ї Закарпаття, на андезитових горбогір'ях С.М. Стойко виявив острівні локалітети трьох нових для флори України південно-європейських видів роду *Quercus* – дуба бургундського (*Quercus cerris* L.), д. багатоплідного (*Q. polycarpa* Schur) та д. Далешампе (*Q. dalechampii* Ten.). Маючи багатий науковий матеріал про історію розвитку дубових лісів у третинний та четвертинний періоди, про філогенез роду *Quercus*, дані про сучасний ареал і висотне поширення видів дуба в Карпатах, про ценотичну структуру фітоценозів, С.М. Стойко підготував докторську дисертацію на тему "Дубові ліси Карпатської гірської системи", яку в 1969 р. успішно захистив на Об'єднаній Раді біологічних наук АН УРСР.

Унаслідок широкомасштабного вирубування гірських лісів Карпат, зміни їхньої природної ценотичної структури в регіоні стали періодично повторюватися негативні екологічні процеси: ерозія ґрунтів, вітровали лісів, катастрофічні повені. Несприятливий екологічний стан був також у лісах Розточчя, Поділля. Для розв'язання наукових питань щодо поліпшення екологічної ситуації в західних регіонах у 1970 р. в Державному природознавчому музеї АН України під керівництвом проф. С.М. Стойка був створений відділ охорони природних екосистем. Це був перший в Україні науковий підрозділ, який займався питаннями охорони природного середовища на екосистемному рівні. С.М. Стойко очолював його до 1991 р., коли відділ увійшов до складу новоорганізованого Інституту екології Карпат НАН України.

Зважаючи на екологічну ситуацію в Карпатах та інших природно-географічних регіонах заходу України, у відділі був визначений пріоритетний науковий напрям: охорона унікальних природних територіальних комплексів, їхнього біотичного, екосистемного, ландшафтного різноманіття та створення мережі природних заповідників, національних природних парків, біосферних резерватів та інших об'єктів природно-заповідного

фонду. Завдяки зусиллям співробітників відділу охорони природних екосистем були створені перші в Україні природні парки – Карпатський та Шацький. У колишньому СРСР термін "національний" ототожнювався з терміном "націоналістичний", тому не було можливості створювати національні парки, які існували в більшості країн світу. Лише після проголошення незалежності України згадані охоронні об'єкти отримали статус національних природних парків. У відділі було опубліковано низку монографій, присвячених охороні національних парків та інших об'єктів природно-заповідного фонду.

Професор С.М. Стойко був також ініціатором збереження раритетних фітоценозів і видання Зеленої книги України, як офіційного документу. Співробітники відділу провели дослідження екологічного стану раритетних фітоценозів у Карпатах, на Волино-Поділлі, Поліссі й в монографії "Раритетний фітоценофонд західних регіонів України" (2004) обґрунтували екологічні засади їхнього збереження.

У сучасну добу науково-технічної революції антропогенний / техногенний вплив проявляється в межах усієї біосфери, у багатьох випадках маючи незворотні екологічні наслідки. Базуючись на вченні В.І. Вернадського про біосферу й ноосферу, проф. С.М. Стойко обґрунтував наукові засади геосозології – нової природоохоронної дисципліни. Вони викладені в наукових статтях "Нова галузь науки – охорона біосфери та її завдання на Україні" (Вісник АН УРСР, т. 7, 1973), "Ochrana biosféry ako nové odvetvie prírodných vied, jej teoretické zaklady i hlavné smery skúmania" (Ochrana prírody Bratislava, No 1, 1980), "Konceptualne zasady (Principles) geosozologii – nauki o ochronie przyrody" (Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich. Kraków, No 2, 2008) та в інших наукових публікаціях.

Загалом, нині можна однозначно стверджувати, що завдяки багатьом оригінальним ідеям Степана Михайловича, очолюваний ним відділ багато в чому випередив час науковими природоохоронними розробками. Це дало змогу відділу вже наприкінці 90-х років минулого століття й на початку нинішнього активно включитися в сучасні напрями територіальної охорони природи й збереження біорізноманіття на засадах розбудови екологічної мережі, запровадження принципів оселищної концепції збереження біорізноманіття та переходу до впровадження принципів активного природоохоронного менеджменту в практику

природоохоронних установ – національних природних та регіональних ландшафтних парків, природних і біосферних заповідників та біосферних резерватів. Нині відділ посідає чільне місце у цих напрямах не лише в регіоні, а й країні загалом. І Степану Михайловичу належить значна заслуга в забезпеченні підвалин цих можливостей.

Професор С. Стойко успішно поєднував наукову діяльність з викладацькою. На запрошення проф. К.І. Геренчука, читав лекції з нормативного курсу "Охорона природи" на географічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка. У 1978 р. за ініціативи професорів К.І. Геренчука, Г.П. Міллера і С.М. Стойка на кафедрі фізичної географії було впроваджено нову спеціалізацію – "Рациональне використання природних ресурсів і охорона природи", на базі якої в 1988 р. було створено кафедру (яку очолив професор Юрій Юрійович Туниця), де Степан Стойко працював багато років на посаді професора.

Під його керівництвом було захищено 12 дисертаційних робіт, а чимало його учнів стали докторами наук та професорами. Загальний науковий доробок Степана Михайловича становить понад 500 наукових публікацій, з них близько 20 монографій і понад 100 статей у зарубіжних виданнях.

Поряд із науковими роботами проф. С.М. Стойком і доцентом кафедри геоморфології Ю.П. Єрмоленком були підготовлені гарно ілюстровані науково-популярні краєзнавчо-географічні монографії "Карпати очима допитливих" (1976, 1980).

Вчений отримав низку нагород за кордоном та в Україні. В 1991 р. за розроблення наукових основ в галузі охорони природного середовища проф. С.М. Стойко одержав Золоту відзнаку Міністерства охорони середовища й природних ресурсів Польщі. За наукові праці в галузі охорони природи та за створення мережі природних заповідників і біосферних резерватів у Карпатах в 1995 р. у Раді Європи в Страсбурзі нагороджений Фондацією Й.В. Гете Золотою медаллю Петера Й. Ленне. На XII Конгресі міжнародної Асоціації "Космос і філософія" (Греція, 2001 р.) отримав почесний сертифікат. За цикл наукових праць "Розроблення наукових засад і практичних рекомендацій щодо збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку України" професор С.М. Стойко в 2005 р. став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки. За багаторічну співпрацю з польськими натуралістами в галузі територіальної охорони природи та

екологічної освіти Науковою радою Бещадського Парку Народового в 2007 р. професора С.М. Стойка нагороджено відзнакою "Бещадський ведмідь". За вагомий внесок у розвиток лісового господарства та охорони природи України Держкомлісгосп України нагородив у 2010 р. професора С.М. Стойка відзнакою "Почесний лісівник України".

За наукові досягнення в галузі лісознавства та охорони природи деканат факультету лісознавства та технології деревини Аграрного та лісового університету імені Г. Менделя у м. Брно нагородив у 2010 р. професора С.М. Стойка пам'ятною медаллю Грегора Менделя.

У 2010 р. Стойка Степана Михайловича нагороджено Орденом "За заслуги" III ступеня, а 2020 року Орденом Ярослава Мудрого V ступеня.

З нагоди 100-річного ювілею в 2020 р. Президія НАН України нагородила Степана Михайловича відомчою відзнакою найвищого ступня – нагрудним знаком "За наукові та освітні досягнення".

Тривалий період професор С.М. Стойко очолював Президію Львівського обласного товариства охорони природи та Наукову раду Львівського будинку вчених. Був членом Ради Українського ботанічного товариства. Як заступник голови Ради з проблем біосфери Західного Наукового Центру АН УРСР брав активну участь в обґрунтуванні заходів щодо охорони природи в західному регіоні України.

Після виходу на заслужений відпочинок проф. С.М. Стойко продовжував плідно працювати в галузі геосозології й брати активну участь у наукових конференціях. Він залишався головним науковим співробітником Інституту екології Карпат НАН України на громадських засадах. 14 березня 2020 р., у день свого сторіччя, на розширеному засіданні Вченої ради (урочистій академії) в Інституті екології Карпат НАН України професор С.М. Стойко за участі науковців установ, в яких він працював, зробив доповідь "Охорона природи в науковому та історичному дискурсі". Напередодні свого 100-річного ювілею Степан Михайлович передав до друку свої монографії "Незворотні екологічні процеси в біосфері та її збереження" та "Заповідні території Лемківщини". Однак, на жаль, авторові вже не судилося потримати в руках видруковані книги...

Степан Михайлович пішов з життя, лишаючись при своїй улюбленій праці, буквально на кілька годин відійшовши від комп'ютера, за яким працював... Велике життя Великої Людини було плідним, науковим нащадкам залишився багатий спадок ідей і напрацювань, які мають бути розвинені й наповнені новим змістом.

Степан Михайлович назавжди залишиться в пам'яті й серцях своїх рідних, учнів, колег і друзів. Вічна пам'ять!

О.О. КАГАЛО, П.Т. ЯЩЕНКО, М.П. ЖИЖИН,
Л.О. ТАСЄНКЕВИЧ, П.Р. ТРЕТЯК, О.О. АНДРЕЄВА